

VÉGHSEŐ TAMÁS

„...MELIOREM VIVENDI ORDINEM INTRODUCERE...”

**Egy görög katolikus püspök sajátos feladatai és lehetőségei
Magyarországon a felekezetszerveződés korában:
hat ismeretlen De Camillis-levél tanulságai¹**

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. A forráscsoport bemutatása; 3. A levelek tartalma; 3.1. A püspök feladatának megfogalmazása és értelmezése; 3.2. A végrehajtás módjai és akadályai; 3.3. A munkácsi püspök joghatósága és a magyarországi görögök; 3.4. Egyházkormányzati intézkedések egyeztetése a Kamarával; 3.5. A hivatalos kapcsolattartás csatornáit és személyes ügyek intézése; 4. Összegzés; Források.

1. Bevezetés

A kora újkori felekezetszerveződés (konfesszionizáció) folyamatában sajátos helyet foglalnak el a korszakban létrejövő és lassú fejlődésnek induló görög katolikus egyházak. Történetüket vizsgálhatjuk a katolikus megújulás keretein belül, a katolikus konfesszionizáció egyik, a katolikus világ nem minden régiójára jellemző fejezeteként. A katolicizmuson belüli reformfolyamatok vezettek el a katolikus öntudat megerősödéséhez, melynek egyik legfontosabb alappillére a Rómához való hűség és a Rómával való egység. Ez a megerősödött katolikus öntudat a maga eszköztárával (modernizált oktatási rendszer, jelentős politikai/hatalmi támogatottság, belső ellenőrzési mechanizmusok stb.) tudott reális és vonzó alternatívaként, esetenként egyedüli járható útként megmutatkozni a válságoktól sújtott keleti szertartású keresztények egyes közösségei előtt. A sajátos felekezeti viszonyokkal rendelkező Magyar Királyságban a katolikus egyház a protestáns felekezetek által nyújtott alternatívát kiszorítva tudta megszólítani a keleti keresztények meglehetősen nagy csoportját és – a kora újkori felekezeti viszonyok közötti megmaradás és a társadalmi felemelkedés lehetőségeként – felvázolni előttük a Rómával való egység útját.

¹ Jelen tanulmány a NFM-OTKA NNI-78739. sz. projekt keretében valósult meg.

Jogos tehát, hogy a magyarországi görög katolikus egyházak történetét a katolikus konfesszionalizáció részeként vizsgáljuk. Ugyanakkor a folyamatok megértéséhez hasznosnak tűnik, ha azokat az ismérveket, melyek a konfesszionalizáció korának minden felekezetére, tehát a protestánsokra is jellemzőek, külön a görög katolikus egyházakra is vonatkoztatjuk. Jóllehet több esetben – ahogyan látni fogjuk – ezek a kategóriák nem mutatnak markáns eltérést a római és a görög katolikus értelmezés között, alkalmazásuk mégis rávilágít arra, hogy a görög katolikus egyházak történetének kezdeti szakaszában – legalábbis a munkácsi egyházmegyére vonatkozólag és De Camillis püspök korában – a katolicizmuson belüli, de mégis önálló felekezeti gondolata jelen volt.²

A nyugat-európai történetírás már több mint egy évtizede rögzítette a felekezetszerveződés folyamatának közös, minden konfesszióra jellemző ismérveit.³ Ezek rövid felsorolásban: 1. az üdvösségre vezető igazság kizárólagos birtoklásának tudata; 2. egyértelmű hitvallásformula kidolgozása és a heterodox értelmezési lehetőségek elvetése; 3. gondoskodás a hitelvek megfelelő képviselőiről (képzett papok, lelkesek, tanítók); 4. Felekezetspecifikus oktatási rendszer kiépítése; 5. az oktatási rendszer újjászervezése és törekvés az oktatási monopólium megteremtésére; 6. vallási propaganda és cenzúra alkalmazása; 7. felekezetre jellemző istentiszteleti formák kidolgozása és a többi felekezettől megkülönböztető rítusok kihangsúlyozása; 8. sajátos nyelvezet kifejlesztése; 9. a felekezeten belüli ellenőrzés eszközeinek kidolgozása (zsinatok, vizitációk, lajstromok, anyakönyvek) és a disszidensek eltávolítása; 10. saját egyházszerkezet kiépítése; 11. az államhatalommal alkotott szimbiózis.

Eltekintve a konfesszionalizációs modell részletes bemutatásától,⁴ az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy egy hat levélből álló forráscsoportot alapul véve egyrészt rámutassunk a modell jellegzetes ismérveinek jelenlétére a történelmi munkácsi egyházmegye görög kato-

² Vö. GHITTA, O., „De Camillis püspök első látogatása Szatmárnémetiben”, in Véghseő T. (szerk.), *Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, (Collectanea Athanasiana – I. Studia vol. 1.), Nyíregyháza 2008, 241.

³ Vö. REINHARD, W., „Was ist katholische Konfessionalisierung?“, in Reinhard, W. – Schilling, H. (hrsg. v.), *Die Katholische Konfessionalisierung. Wissenschaftliches Symposium der Gesellschaft zur Herausgabe des Corpus Catholicorum und des Vereins für Reformationsgeschichte 1993*, (Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte 198), Heidelberg 1995, 426-427.

⁴ A konfesszionalizációs modell bemutatása magyarul: TUSOR, P., „Felekezetszerveződés a kora újkorban”, in *Vigilia* 1 (2008) 15-30.

likus egyháza korai történetének egyik döntő szakaszában, Joannes Josephus De Camillis püspök (1689-1706) korában,⁵ másrészt pedig vizsgálat alá vonjuk a korszak jellemző problémáit.

2. A forráscsoport bemutatása

Az elemzésre kiválasztott forráscsoportot elsősorban nem ismeretlensége miatt kívánjuk vizsgálat alá vonni, hanem azért, mert már önmagában a forráscsoport léte is a konfesszionalizációs modell egyik ismervét, az államhatalommal alkotott szimbiózist idézi.

A forráscsoport hat, 1691 és 1695 között keletkezett levélből áll. Szerzőjük De Camillis munkácsi püspök. Címzettjük a Szepesi Kamara igazgatója: az első öt levél esetében báró Fischer Mihály, míg a hatodik levelet már utódja, báró Olasz Ferenc vette kézhez.⁶

A levélíró De Camillis püspök életútja meglehetősen részletességgel ismert.⁷ A görög származású bazilita szerzetes római tanulmányai végeztével a Propaganda-Kongregáció megbízásából évekig misszionáriusként működött Albániában. Rómába visszatérve előbb a rutén baziliták szentszéki ügyvivője, majd pedig a Vatikáni Könyvtár görög írnoka lett. 1689 őszén a Rómában tartózkodó Kollonich Lipót bíboros a Propaganda-Kongregáció javaslatára ajánlotta fel neki az üresedésben lévő munkácsi püspöki széket.⁸ A korábbi években Kollonich több kísérletet is tett arra, hogy püspökök és helynökök kinevezésével rendezze a zilált állapotban lévő munkácsi püspökség helyzetét, de próbálkozásai különböző okokból kudarcba fulladtak.⁹ Miután De Camillis elfogadta a felkérést, még Rómában sor került kinevezésére és felszentelésére. Rövid bécsi kitérő után, ahol az uralkodótól is megkapta kinevezését, 1690

⁵ Előrebocsátjuk, hogy az eddig ismeretlen forráscsoport adatai nem teszik lehetővé minden ismerv beazonosítását. A most nem érintett ismérveket más tanulmányban, más források elemzésével kívánjuk bemutatni.

⁶ Az iratok lelőhelye: Magyar Országos Levéltár, Magyar Kincstári Levéltárak, Szepesi kamarai levéltár, E 254 Repraesentationes, informationes et instantiae. De Camellis.

⁷ Életútja püspöki kinevezéséig: FYRIGOS, A., „A khioszi De Camillis János munkácsi püspök tanulmányai és lelkipásztori tevékenysége”, in *Rómából Hungáriába* (2. l.áb.), 57-113.

⁸ Kinevezésének körülményei: BAÁN, I., „De Camillis szebasztei püspökké és apostoli helynökké való kinevezése és felszentelése”, in *Rómából Hungáriába* (2. l.áb.), 139-147.

⁹ VÉGHSEŐ, T., „Kollonich Lipót bíboros és a munkácsi egyházmegye görög katolikusai”, in *Rómából Hungáriába* (2. l.áb.), 267-280.

tavaszán már új egyházmegyéjében tartózkodik, s nagy lendülettel lát hozzá a helyi viszonyok feltérképezéséhez. Rendkívüli nehézségek közegette, a kihívások elől el nem menekülve az 1706-ban bekövetkezett haláláig fáradhatatlanul munkálkodott az unió megszilárdításán és a görög katolikus egyház felemelésén.

De Camillis püspöki szolgálata ezer szállal kapcsolódik a világi hatalomhoz. A Magyar Királyság egyik katolikus püspökeként a főkegyúri jog alapján természetesen a kinevezését is a királytól kapta. Latin szertartású püspöktársaival ellentétben viszont egzisztenciálisan is szinte teljesen az államhatalomtól függött, mivel hatalmas kiterjedésű egyházmegyéjében rendkívüli szegénység uralkodott. Némi iróniával jegyzi meg egyik levelében, hogy hiába van az Egyházi Államnál is nagyobb kiterjedésű egyházmegyéje, éves jövedelme még azt az összeget sem éri el, amit a Vatikáni Könyvtár írnokaként kapott.¹⁰ Az udvar Kollonich közbenjárására rendszeres segélyben részesítette, amit a központi kormányzat területileg illetékes szerve, a kassai székhelyű Szepesi Kamara folyósított, melynek hivatalnokai az államhatalom legkönnyebben elérhető képviselői voltak a számos ügyben segítségre szoruló munkácsi püspök számára.

A Szepesi Kamara 1567-ben jött létre a felső-magyarországi kincstári javadalmak kezelésére.¹¹ A 17. században a Pozsonyi Kamara alá rendelték, de függetlenségét számos területen megőrizte. Tisztikara többnyire önállóan intézte a helyi ügyeket. Tevékenysége kiterjedt többek között a harmincadhivatalok és a postaszolgálat működtetésére, a királyi uradalmak felügyeletére, az egyházi tizedek bérleti ügyeire, a területén állomásozó katonaság ellátására, a nagybányai bányakamara ügyeire. 1689-ben (Breiner-bizottság), illetve 1694-ben (Aichpüchl-bizottság) a Szepesi Kamara szerkezete jelentős átalakulásokon ment keresztül, melyek következtében a hivatal működésének hatékonysága javult. Ezekben az években már egyre inkább látszanak egy új, modern értelemben vett hivatalokrétteg kialakulásának a jelei.

¹⁰ APF SC Greci dal 1622 al 1700, vol. I, fol. 378rv. 1690. május 27. Munkács. Közölve: VÉGHSEŐ, T., „*Catholice reformare*”. *Ágoston Benkovich O.S.P.P.E. missionario apostolico, vescovo di Várad (1631-1702)*, (Collectanea Vaticana Hungariae - Series I, Classis II/2), Budapest 2007, 371-373.

¹¹ A Szepesi Kamara történetéhez: EMBER, GY., *Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig*, Budapest 1946, 165-182. GECSÉNYI, L. – GUSZAROVA, T., „A Szepesi Kamara vezető tisztségviselői 1646-1672 között”, in *Századok* 3 (2003) 653-672.

Az 1690 tavaszán a térségbe érkező, helyismerettel nem rendelkező görög püspök joggal gondolhatta, hogy támaszkodhat a Szepesi Kamara tisztikarára. Az együttműködés a Kamara részéről is magától értetődő volt, annál is inkább, mert a hivatal újra és újra megerősített alapokmányának első pontja a tisztviselők legfontosabb feladataként az istenfélelmet, az ősi katolikus hit ápolását jelöli meg, mivel ettől függ az országok sorsa. A tisztviselőknek gondoskodniuk kellett arról, hogy a plébániákon a katolikus papok megfelelő körülmények között végezhesék lelkipásztori feladataikat. Joggal hívja fel a figyelmet Ember Győző ennek súlyára a katolikus megújulás korában, mikor a földesúri hatalom sok esetben döntő jelentőségének bizonyult a katolikus hit terjesztése és a katolikus egyházi struktúrák újjáépítése során.¹²

Adott tehát egyrészt egy, a katolicizmus terjesztését „hivatalból” is támogatni kész kormány szerv, másrészt pedig egy újonnan kinevezett főpásztor, aki feladatának a katolikus egyházon belül egy sajátos felekezet létrehozását tekinti. Lássuk, ez a főpap milyen kérdéseket terjeszt a hivatal elé, milyen információkat oszt meg annak igazgatójával, s ezekből milyen tanulságokat és következtetéseket vonhatunk le.

3. A levelek tartalma

3.1. A püspök feladatának megfogalmazása és értelmezése

Az első fennmaradt levél (Munkács, 1691. július 20.) második mondatából kiderül, hogy De Camillis püspöknek valójában nem ez az első levele a Szepesi Kamara igazgatójához.¹³ Már az előző évben, bécsi tartózkodása idején (tehát 1690 első három hónapjában) levelet intézett Fischer Mihályhoz, melyben értesítette kinevezéséről. Nyilvánvalóan pártfogója, Kollonich Lipót bíboros buzdítására jelentkezett be a kamarai igazgatónál, aki püspöki működése idején földrajzilag a hozzá legközelebb működő magas rangú kormányhivatalnok lesz. Az egy évvel később, már Munkácsról írott levelében De Camillis püspök fontosnak tartja kihangsúlyozni kinevezésének kezdeményezőit és okát. „Engem a Pápa Öszentsége, ő császári és királyi Fensége és a Bíboros úr küldött”¹⁴

¹² EMBER, *Az újkori magyar közigazgatás* (11. l.áb.), 185.

¹³ „Ex litteris a me Vienna allatis an(no) praeterito Vestris Magnificis Spectabilis ac Generosis Dominibus...” Források: 1. sz. dokumentum.

¹⁴ „...me a Summo Pontefice, a Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestate et ab Domino Cardinali missum fuisse...” Források: 1. sz. dokumentum.

– írja utalva VIII. Sándor pápára, I. Lipót császárra és Kollonich Lipót bíborosra. Ezzel elhelyezi magát egyfajta „hatalmi koordináta-rendszerben” is, aminek azért volt jelentősége, mert a görög katolikus püspökök társadalmi jogállásának elfogadása még egyáltalán nem volt egyértelmű. Néhány évtizeddel korábban a világi hatalom képviselői még kényük-kedvük szerint bántak a munkácsi püspökkel.¹⁵ Amint látni fogjuk, De Camillis hamar megtapasztalta (különösen egyes vármegyei közgyűlések alkalmából), hogy a keleti szertartású kereszténység igen csekély társadalmi megbecsülésben részesült, még azok a közösségek és klerikusok is, akik a katolikus egyház kebelébe tartoztak. Nem ez az utolsó levél, melynek első soraiban De Camillis kihangsúlyozni kényszerül, kiktől kapott megbízatást és kik állnak mögötte. A Fischerhez írott levelében De Camillis nem utal arra, hogy az igazgató bármilyen módon reagált volna a Bécsből keltezett levelére, inkább az valószínűsíthető, hogy semmilyen válasz nem érkezett a bejelentkezésre. Sőt, a görög püspök útban Munkács felé megállt Kassán, hogy találkozzon a kamarai tisztikarral, de ott senkit sem talált.¹⁶ Nem biztos, hogy ezt az igazgató egy újonnan kinevezett latin szertartású püspök (pl. egri, vagy a leleszi prépostságban élő váradi püspök) esetében meg merte volna tenni. Az államhatalom és a katolikus egyház együttműködése tehát magától értetődő, de ebben az együttműködésben a görög katolikus felekezet helye még nem szilárdult meg.

A püspök – egyfajta küldetésnyilatkozatként – tömören megfogalmazza feladatát: „a rutének és más, görög ritust követők lelki kormányzása végett (ti. került kinevezésre) [...] gondoskodom a szakadárknak a Római Anyaszentegyházba való visszavezetéséről, a bajok és visszaélések kiirtásáról és egy jobb életrend bevezetéséről”.¹⁷ A joghatósága alá tartozó célcsoportok megnevezésénél törekszik arra, hogy megfogalmazása tükrözze, illetve pontosítsa a kinevező okmányaiban szereplő adatokat.¹⁸ Pápai kinevezése szerint a „munkácsi egyházmegyében és

¹⁵ Gondoljunk Taraszovics Bazil bebörtönzésére: HODINKA, A., *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest 1909, (a továbbiakban: HODINKA, *Történet*), 274. LACKO, M., *Unio Užhorodensis Ruthenorum Carpaticarum cum ecclesia catholica*, Roma 1965.

¹⁶ HODINKA, *Történet*, 415.

¹⁷ „...pro regimine spirituali ruthenorum, aliorumque ritum graecum servantium (...) curo schismaticos ad unionem cum Sancta Romana Ecclesia reducere, malos abusos estirpare, et meliorem vivendi ordinem introducere...” Források: 1. sz. dokumentum.

¹⁸ Vö. HODINKA, A., *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára, 1458-1715*, Ungvár 1911, (a továbbiakban HODINKA, *Okmánytár*) 290.

Magyarország más szerzett részein lakó görögök apostoli vikáriusa” lett. Jóllehet híveinek nagy része rutén (ruszin) nemzetiségű, joghatósága mégsem korlátozódik erre a népcsoportra, hanem kiterjed minden olyan közösségre, mely a görög szertartást követi. Vagyis joghatósága alá tartoznak a görög kereskedők (ennek hamarosan látjuk jelentőségét), a rácok, a máramarosi és bihar vármegyei románok és a keleti szertartást követő magyarok is.

A feladatok megfogalmazáskor az általánosnak mondható „lelki kormányzás” mellett a püspök három olyan részfeladatot jelöl ki, melyek egész főpásztori működését meghatározzák.

Az első, a szakadárak visszavezetése a Római Anyaszentegyházba, egyrészt a legégetőbb problémára utal, másrészt pedig fogalomhasználatában is tükrözi a püspök egyháztani nézeteit. De Camillis hamar felismerte azt, hogy az 1646-ban megkötött ungvári unió gyakorlatilag romokban hevert. A papjaival való első találkozásai során nehezen tudta megállapítani, hogy azok egyáltalán katolikusok-e?¹⁹ Székhelyére érkezve egy ott élő és működő Metód nevű püspököt talált... Az első elbizonytalanító jeleket újabbak követték, melyek mind azt erősítették, hogy a püspök elsősorú feladata a katolikus egyházzal való egység elfogadtatása. Ezt a feladatot maga a püspök a kor római katolikus álláspontját tükrözve fogalmazta meg: a szakadárokat vissza kell vezetni a Római anyaszentegyházba, melyet az egyházszakadás elhagytak. Nincs szó tehát egyenlő felek megegyezéséről, ahogyan azt a firenzei modell feltételezte, hanem a tridenti modell szabályai szerint az egyik, minden szempontból felsőbbrendű felekezet, a római katolicizmus visszafogadja a kebeléből kiszakadt keleti közösségeket.²⁰ Ez a megfogalmazás egyáltalán nem meglepő a Rómából érkező, tridentinus szellemben nevelkedett görög püspök részéről.

A második feladat, a bajok és a visszaélések kiirtása egyfajta „egyházi válságkezelés”. Azok az állapotok, melyeket az újonnan érkező püspök talált, semmiben sem emlékeztettek egy elfogadhatóan működő egyházra. A tridenti reformintézkedések minden eleme bevezetésre várt. A papság körében alapvető hiányosságok mutatkoztak mind a képzettség, mind pedig az életvitel tekintetében. Működő egyházi közigazgatás-

¹⁹ „Amikor megérkeztem, mindössze két pap állította magáról azt, hogy egyesült.” HODINKA, *Okmánytár*, 393.

²⁰ A kérdéshez lásd: SZABÓ, P., „A keleti közösségek katolikus egyházba tagozásának ekkleziológiai elvei és jogi struktúrái az uniók korában (15-17. század)”, in *Rómából Hungáriába* (2. l.áb.), 15-33.

nak vagy mindenki által ismert és követett normagyűjteménynek nyomát sem találta. Azonnali cselekvésre, a legalapvetőbb bajok és problémák orvoslására volt szükség.

A harmadik feladat, egy jobb „életrend” bevezetése, túlmutat a közvetlen válságkezelésen és egy hosszabb távú célkitűzést és cselekvésprogramot feltételez. A jobb „ordo vivendi” megteremtésének igénye kilép a szűken vett egyházi élet keretei közül és inkább a tágabb társadalmi szempontok felé mozdul el. A Rómával való egység, vagyis a katolikus egyházba való betagozódás az érintett társadalmi rétegeknek a központi hatalom által kívánatosnak tartott integrálódását mozdította elő. Ez fokozta a társadalom szervezettségének, egységesítésének, s következőképpen ellenőrizhetőségének szintjét, ami az államhatalom szempontjából számos előnnyel járt. Ezekben az évtizedekben minden európai államhatalom az ebbe az irányba haladó folyamatokat erősítette. Az európai társadalmak különböző rétegei, s maga a hétköznapi élet is egy magasabb fokú szervezettség felé mozdult el (Sozialdisziplinierung). A bécsi központi kormányzat megnövekedett érdeklődése a keleti szertartású keresztények iránt, melyben Kollonich Lipót szerepét ki kell hangsúlyoznunk, európai mintákból táplálkozik. A magyarországi keleti szertartású közösségek kulturális és gazdasági válságtól sújtott, elmaradott társadalmi réteget képeztek. Ezen réteg felemelésére, modernizálására mutatkozott alkalmas eszköznek a katolikus egyházba való integrálás. Az európai műveltséggel rendelkező De Camillis jól átlátta ezeket a szándékokat, s azokkal maximálisan tudott azonosulni.²¹ Megértette azt, hogy a rábízott közösség a kor viszonyai és adottságai közepette csak ezen az úton indulhat el a felemelkedés felé, mely nem csak az egyházi élet megtisztulását fogja magával hozni, hanem az egész közösség társadalmi helyzetének javulását is. Ismerve a tridenti reformban megerősödött katolicizmus lehetőségeit – itt személyes életútjának alakulására is gondolhatunk – a püspök tudta, hogy a görög katolikus egyház milyen előnyökre lelhet az unió révén. Ennek a jobb „ordo vivendi”-nek a lehetőségét kellett elfogadtatnia papjaival és híveivel. Itt ismét rámutathatunk az államhatalommal való szimbiózis – érdekazonosságban megmutatkozó – ismérére.

²¹ Talán leginkább ebben rejlik a válasz arra a kérdésre, hogy Kollonich Lipót miért éppen De Camillist hívta meg Rómából a munkácsi püspökség élére, s miért nem választott a földrajzilag közelebb eső területekről jelöltet.

3.2. A végrehajtás módjai és akadályai

A feladatok megfogalmazásán túlmenően a püspök szól azok teljesítésének módjáról és akadályairól is. A válságkezelés kezdőlépéseként a nagyobb központokat meglátogatja (vizitáció), ahová zsinatokra hívja össze papjait. Ebben a felekezeten belüli ellenőrzés eszközeinek tipikus alkalmazására ismerhetünk rá. A püspök naplója²² és más források alapján eddig tizenkét zsinat beazonosítására került sor.²³ A Munkácson 1691. július 20-án írott levelében a püspök egy ungvári összejövetelről számol be, melyet az 1691. május 2-án Szatmáron, illetve az 1692. június 15-én Zborón tartott zsinat közé kell beillesztenünk. Az ungvári zsinatról szóló rövid beszámolójában a püspök lényegre törően írja: „kifejtetem, hogy az örök üdvösség elnyerése érdekében mit kell hinni és tenni”²⁴. Ebben a tömör megfogalmazásban a felekezetszerveződés folyamatának több ismervét is felfedezhetjük. A kijelentés mögött az a szilárd meggyőződés rejlik, hogy püspök, a katolikus hit őrzőjeként, birtokában van az üdvösségre vezető igazságnak. Ez az igazság a hitvallásban (confessio) kerül kifejtésre (mit kell hinni), ami ebben az esetben a tridenti hitvallás (Professio fidei Tridentina). De Camillis püspök korában nem merül fel valós lehetőségként az, hogy a hitvallás szövege a keleti egyház teológiai sajátosságainak megfelelően módosuljon és esetleg kimaradjon belőle a Filioque. A korabeli felfogás szerint a hitvallás szövegének a görög katolikusok esetében teljesen meg kell egyeznie a latin egyház hitvallásával, mert ezt a kortárs teológusok – éppen a hitvallásnak a felekezetek öntelmezésében betöltött központi szerepe miatt – az egység lényegi alkotóelemének tekintették. Változtatás még mintegy nyolcvan évvel később sem volt lehetséges. Mikor Bradács János munkácsi püspök egy gyermekeknek szánt ábécéskönyvben lapszéli jelzetként beillesztette, hogy a firenzei zsinat szerint a keletiek elhagyhatják a hitvallásból a Filioque-t, Eszterházy Károly egri és Bozsicskovic Bazil kőrösi püspök azonnal feljelentették a Szentszéknel, mely a munkácsi

²² ZSÁTKOVICS, K., *De Camellis József munkácsi püspök naplója (1690-1693)*, Történelmi Tár, 1895, 700-724.

²³ JANKA, GY., „De Camillis püspök zsinatai”, in *Rómából Hungáriába* (2. láb.), 175-185.

²⁴ „...exposui quae sunt credenda et facienda pro assecuranda aeterna salute...” Források: 1. sz. dokumentum.

püspök ellen döntött.²⁵ De Camillis püspök a néhány évvel később általa összeállított katekizmusban kifejezetten a Filioque mellett érvel: mivel maga is eredetileg latin szertartású volt és teológiai képzése is latin környezetben, a római Collegio Romano-ban történt, ez egyáltalán nem meglepő.²⁶ A hitvallás jelentőségét bizonyítja az a tény is, hogy a görög katolikus püspököknek még a 18. század végén is évente meg kellett jelenniük az illetékes római katolikus püspöknél a hitvallás letételére, s erről elismervényt kellett kapniuk.

A hitvallás nyilvános elmondása (a püspök előtt és az evangéliumot érintve) a felekezethez való tartozás kifejezése az egyén, illetve annak ellenőrzése a közösség részéről. A sajátos görög katolikus környezetben ez a római Szentszékkal való egység megvallásának, illetve annak ellenőrzése aktusával egészül ki.

A „mit kell hinni” megválaszolása után a püspök áttér a „mit kell tenni” kérdésre. Levelében csak összefoglalóan utal arra, hogy a zsinaton részt vevő mintegy harminc pap elfogadta rendelkezéseit, melyeket a jobb egyházfegyelem érdekében hozott.²⁷ Más forrásokban – naplójában, illetve a Kollonich Lipóhoz írott leveleiben – bővebben kifejti ezeknek a rendelkezésnek a tartalmát. A rendelkezések érintik a szentség-kiszolgáltatás rendjét (gyónás, házasságkötés, papszentelési feltételek, szentáldozás, betegek kenete), a papság életvitelét, a püspöki joghatóság tartalmát.²⁸ A liturgikus előírásokban, illetve a szentség-kiszolgáltatás rendjére vonatkozó utasításokban a felekezetszerveződés folyamatának egy újabb ismérére, a felekezetre jellemző istentiszteleti formák kialakítására ismerhetünk rá. A püspök arra törekszik, hogy egy általános – tartalmilag a katolikus megújulás programjával összhangban lévő – normagyűjteményt alkosson meg egyházmegyéje számára, melynek elfogadása, illetve elutasítása világos állásfoglalásra kényszeríti az egyéneket. Hasonló elképzelés húzódik meg azon rendelkezések mögött, melyek – szintén összhangban a katolikus egyház előírásaival – előírják az anyakönyvek vezetését és a hívek nyilvántartását. Ugyancsak az ellenőrzés eszköze az egyházlátogatás (visitatio), melyre a püspök levelé-

²⁵ LACKO, M., *Synodus Episcoporum ritus byzantini catholicorum ex antiqua Hungaria Vindobonae a. 1773 celebrata*, Romae 1975, 18-19.

²⁶ POP, O., „De Camillis püspök katekizmusa”, in *Rómából Hungáriába* (2. láb.), 257-265.

²⁷ „...diversa me disposita pro meliori ordine ecclesiastico acceptarunt...” 1. sz. dokumentum.

²⁸ De Camillis zsinatairól bővebben: JANKA, i. m. (23. láb.)

ben szintén röviden utal („vármegyéről vármegyére haladva”²⁹) és melynek szabályait hamarosan pontokba szedve kidolgozza és bevezeti.³⁰

A püspök reformprogramjának végrehajtása természetesen jelentős nehézségekbe ütközik. Levelét tulajdonképpen ezek elhárítása érdekében írja, a Kamara igazgatójának segítségét kérve az általa legsúlyosabbnak ítélt probléma megoldásában. Két rövid utalással jelez két másik akadályt is, melyek elhárítása viszont az ő feladatkörébe tartozik.

Az első a zsinato(ko)n résztvevő papok képzetlensége: „soha senki sem beszélt nekik ezekről a dolgokról” – írja.³¹ A felekezetszerveződés korában a pap- és lelkészképzés központi témává válik. A hitelvek képzett képviselőiről való gondoskodás, illetve a hiteles képviselőre alkalmatlanok kiszűrése minden felekezet életében létfontosságú. Ezen a területen De Camillis óriási hiányosságokat tapasztalt. Egyházmegyéjében nem létezett szervezett papképzés, komolyabb teológiai stúdiumokat elvétele csak egy-egy pap végezhetett a jezsuiták nagyszombati egyetemén. Bár többször felvetődött a kérdés, Rómába a munkácsi egyházmegyéből végül egy növendék sem jutott el. A papi utánpótlásról nagyon egyszerű módon gondoskodtak, a papságra jelentkező ifjak egy-egy idősebb pap, többnyire az apjuk mellett sajátították el a tudnivalókat. Ennek következtében a papság döntő többsége alacsony műveltséggel rendelkezett. Jóllehet a püspök azonnal felismerte a helyzet tarthatatlanságát, főpásztori szolgálata alatt valójában keveset tudott tenni annak megváltoztatásáért. A papképzés ugyanis rendkívül nagy költségekkel járt, amit a kevés jövedelemmel rendelkező egyházmegye nem tudott vállalni. Hiába szorgalmazta De Camillis Kollonich bíborosnál egy egyházmegyei szeminárium létesítését, komoly eredményt nem tudott elérni. Csak 1704-ben történt konkrét lépés, amikor Kollonich létrehozta Jány-Lipót féle alapítványt, mely lehetőséget teremtett néhány görög katolikus papnövendék nagyszombati taníttatására. A hatalmas egyházmegye alapvető gondjait azonban ez nem tudta megoldani. De Camillis püspökségének vissza-visszatérő problémája az, hogy kénytelen olyanokat is felszentelni, akik nem felelnek meg a felekezetszerveződés korának magasabb szintű elvárásainak. Ezt nemcsak neki, hanem utódainak is újra és újra szemére vetik.³²

²⁹ „...modo ad unum comitatum, modo ad alium...” 1. sz. dokumentum.

³⁰ JANKA, *i. m.* (23. láb.)

³¹ „...quia nullus unquam cum illis locutus est de hac materia...” 1. sz. dokumentum.

³² Vö. Farkas István váradí helynök levele De Camillishez 1699-ből: HODINKA, *Okmánytár*, 397-398.

A második röviden megemlített probléma az unióellenes propaganda jelenléte. A konfesszionalizáció korában minden felekezet élt a vallási propaganda kialakuló és folyamatosan gazdagodó eszköztárával. Hitviták, röpiratok, prédikációs gyűjtemények, iskolai színjátékok, nyilvános felvonulások, körmenetek biztosították a hitelvek megismertetését és szolgálták azok rögzülését. A De Camillis püspök által jelzett unióellenes propaganda egyrészt verbális gyözködésben („a görögök minden lehetséges módon lebeszélük őket [ti. az unió elfogadására kész papokat]”), valamint – a felekezetszerveződés korában nem ismeretlen – fizikai elrettentésben („a templomból kilépő, újonnan egyesült papokat némelyek a nép közül gyalázkodó szavakkal illették, tőlük a szállást megtagadták [...] megtiltották, hogy szolgálminak bármit is eladjanak”³³) nyilvánult meg. Természetes, hogy a latin egyházból kiinduló uniós kezdeményezések kiváltották az ortodoxok reakcióját. Az újítástól való félelem, az ősi hagyományok elvesztésének és a latin szertartásba való beolvadásnak a lehetősége komoly visszatartó erőnek bizonyult. Az unióellenes propaganda kiemelkedő, De Camillis püspök korában is működő képviselője Oroszvégegyessy Andrella Mihály volt, aki unitus papból vált az unió elszánt ellenfelévé. Jóllehet kortársaihoz viszonyítva nagy kiváltságban részesült azzal, hogy görög katolikusként Bécsben, Pozsonyban és Nagyszombatban végezhetett tanulmányokat, ez nem erősítette benne a katolikus egyházhoz való hűséget. 1669-ben tér vissza az ortodoxiára, amiért börtönbüntetést is szenved. Kiszabadulása után több unióellenes írást is megjelentet: 1672-ben a *Tractatus contra Latinos*-t, 1681-ben *Tractatus contra Latinos et Graeco-Catholicos*-t, illetve egy harmadik ugyanilyen című munkát. Már De Camillis működése idején, 1691/92-ben jelenteti meg szláv nyelven a *Logosz* című munkáját, illetve 1697 és 1701 között *A hívő ember érdekében írt védőbeszéd* című művét.³⁴ Lehetséges, hogy róla ír De Camillis, amikor az első Munkácson tartott zsinatáról beszámolva megemlíti „egy könyvekkel a

³³ „...quia Graeci omnibus possibilibus modis ipsos disuadebant [...] exeuntibus autem nobis terminata synodo, ex ecclesia nonnulli ex plebe verbis contumeliosis sacerdotes ne(ou)nitos affecerunt, illisque hospitium denegabant et famulis meis vendere quidquam pro pecunia pro)hibitum fuit...” Források: 1. sz. dokumentum.

³⁴ Oroszvégegyessy munkásságához: BAÁN, I., „Andrella Mihály antiunionista írásai”, in Katona, J. t – Viga, Gy. (szerk.), *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei (Az 1995-ben megrendezett konferencia anyaga)*, Miskolc 1996, 307-310. és UŐ, „Magyar nyelvű idézetek Oroszvégegyessy Andrella Mihály 17. század végi unióellenes írásaiban”, in Bende J. – Deák V. H. – Pákozdi I. (szerk.), *Látó szívrrel*, Budapest, 2006, 461-471.

kezében járkáló ravasz szakadár papot”, aki elriasztja a zsinatra induló papokat a részvételtől.³⁵

A görög katolikus püspök magától értetődő feladata az unióellenes propagandával szembeni fellépés. De Camillis feljegyzéseiben számtalanszor utal arra, hogy minden nyilvános szereplése alkalmával részletesen kifejtette a Rómával való egység előnyeit. Az általa kifejtett katolikus propaganda írásos nyomát abban a katekizmusban találhatjuk meg, amit már 1693-ban (vagy korábban) összeállított,³⁶ s melynek utolsó részét a latin egyház védelmének és a Rómával való egység igazolásának szentelt.³⁷ Jellemző a görög püspök nehéz működési körülményeire, hogy kéziratban meglévő katekizmus csak 1698-ban került kinyomtatásra, miután a nagyszombati jezsuiták nyomdáját Kollonich bíboros felszereltette cirill betűkkel.³⁸ Valószínűsíthetjük, hogy elsősorban a könyvkiadás költséges volta és a források hiánya akadályozták meg De Camillist abban, hogy nagyobb hatású írói munkásságot fejtessen ki. Már püspöki kinevezése előtt, misszionáriusi tapasztalataira építve összeállított hat könyvet (görögül), melyek elképzelései szerint az egyszerű nép tanítását szolgálhatták volna. 1701-ben utal egy hetedik (?) munkájára, melyben az egyházi év vasárnapjaira és ünnepeire írt prédikációkat gyűjtött össze.³⁹ Ezek – jelenlegi ismereteink szerint – nem kerültek kiadásra. A püspöknek egy nyomtatásban megjelent műve ismert, melynek címe: *La vita divina ritrovata fra i termini del Tutto e il Nulla*.⁴⁰ Ez azonban alapvetően elmélkedésre szánt írás, mely a hitvitákban aligha használható. De Camillis részéről tehát nem hiányzott a szándék arra, hogy a felekezeti propaganda eszközeit alkalmazza, de a megvalósításban komoly problémát jelentett a pénzhiány.

Másrészt a püspök hamar felismerte, hogy a Rómával való egység elfogadtatását leginkább nem is az unió ellenfelei által kifejtett propaganda hátráltatja. Létezett ennél sokkal komolyabb akadály is, amit a püspök egyedül képtelen volt elhárítani: ezért fordul segítségért az államhatalom képviselőjéhez.

³⁵ NILLES, N., *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani*, Innsbruck 1885, II, 859.

³⁶ Erről az 1693. június 6-án keltezett, a Propaganda-Kongregáció bíborosainak írott levelében számol be. HODINKA, *Okmánytár*, 364.

³⁷ POP, *i. m.* (26. láb.).

³⁸ VÉGHSEŐ, „Kollonich Lipót bíboros” (9. láb.), 275.

³⁹ FYRIGOS, *i. m.* (7. láb.), 85.

⁴⁰ VASIL’, C., „De Camillis *La vita divina ritrovata fra i termini del Tutto e del Nulla* című aszketikus műve”, in *Rómából Hungáriába* (2. láb.), 115-127.

Az egyházmegyéjével ismerkedő püspök megdöbbenve tapasztalja, hogy a földesurak, tisztartóik, illetve a hatóságok semmilyen különbséget sem tesznek a keleti szertartású papok és az egyszerű jobbágyok között. A keleti papoknak – legyenek egyesültek vagy sem – ugyanolyan jobbágyi kötelezettségeik vannak, mint társadalmi osztályuk bármelyik más tagjának. Ezeket a kötelezettségeket kíméletlenül bevasalják rajtuk, s ha kell akár még az oltár mellől is elhajtják őket a földekre.⁴¹ A püspök szerint ez az eljárás az egész keresztény világban példa nélküli és botránys. Így még a protestáns lelkészekkel sem bánnak, pedig ők nem is papok – írja.⁴² Meggyőződése, hogy a papságot – amit a Szentírás királyinak nevez – még az egyszerű, paraszti személyekben is tisztelni kell.⁴³ De Camillis más leveleiből kitűnik, hogy az első pillanattól kezdve mély szánalmat érzett a rábizott nyáj fizikai nyomorúságát és szegénységét látva. Egyetértett és azonosult azzal a központi kormányzati szándékkal, hogy az unió révén nyíljon meg a felemelkedés lehetősége ezen társadalmi csoport előtt. Ugyanakkor nem érti, hogy ennek a lehetséges felemelkedésnek a legelső biztosítékát, a keleti szertartású klérus jogainak biztosítását a központi hatalom miért nem képes vagy miért nem akarja garantálni? Megismerkedve a helyi viszonyokkal, hamar választ kapott erre a kérdésre. A bécsi udvar korántsem tudta teljes mértékben keresztülvinni akaratát abban a régióban, melyben a Habsburg-kormányzattal való szembenállásnak erős hagyományai voltak (gondoljunk az éppen csak befejeződött Thököly-felkelésre) és ahol a születő görög katolikus egyház számos helyi érdeket sértett.⁴⁴ Kétségtelen, hogy az egyesült papság emancipációja egy olyan új társadalmi réteg kialakulásához vezetett volna, mely minden tekintetben elkötelezett a Habsburg-kormányzat felé és ez nem állt a helyi – akár protestáns, akár katolikus – elit érdekében. De Camillis arra apellál, hogy a papok dolgoztatása, illetve a jobbágyi kötelezettségektől való felszabadítása nem gazdagítja, vagy

⁴¹ „trahuntur ad serviles et rusticanos labores” Források: 1. sz. dokumentum.

⁴² „taliter nullibi in toto chri(sti)ano orbe sacerdotis tractantur, imo nec ipsi praedicantes calvinistae et lutherani in hoc inlyto Hu(n)gariae Regno, licet isti sacerdotis non sunt, sed magistri tantum.” Források: 1. sz. dokumentum.

⁴³ „...sacerdotium quod regale nuncupatur in scriptura, honoretur licet in simplici et rusticana persona...” Források: 1. sz. dokumentum. A püspök maga is belátta, hogy külsőleg a papjai semmiben sem különböznek az egyszerű paraszteberekétől, mivel megfelelő papi ruházatuk sincs.

⁴⁴ Vö. GHITTA, *i. m.* (2. láb.), 243.

szegényíti az érintett uradalmakat,⁴⁵ de valójában nem is erről volt szó, hanem egy elvi kérdéstről.

Ugyanakkor a görög püspök számára nyilvánvaló, hogy a papság jogainak biztosítása nélkül teljesen hiábavaló minden fáradozása. Ezért szorgalmazza a Szepesi Kamaránál azt, hogy legalább a központi kormányzatnak közvetlenül alávetett kincstári uradalmakban kezdjék el tiszteletben tartani az egyesült papság jogait.⁴⁶ Tulajdonképpen ez az a felvetés, ami miatt a püspök tollat ragadott és levelet írt a Kamara igazgatójának. Nem ismerjük Fischer Mihály igazgató válaszát, de valószínűsíthetjük, hogy érdemi előrelépés nem történetett, mivel a munkácsi püspök további lépésekre kényszerült. Az elkövetkező években a kérdés cselekvésprogramjának központi elemévé válik. Küzdelmében fontos szövetségesre lett a leleszi konventben élő, a görög katolikusok ügye iránt elkötelezett Benkovich Ágoston váradi püspök személyében, aki – természetesen Kollonich Lipót bíborossal együttműködve – jelentős segítséget nyújtott a munkácsi püspöknek abban, hogy alig egy évvel a Fischer Mihályhoz írt levele után császári dekrétummal a kezében követelhesse az egyesült papság jogainak biztosítását.⁴⁷ Az 1692. augusztus 23-án kibocsátott kiváltságlevélben⁴⁸ foglalt jogok tényleges biztosítása azonban még sokáig váratott magára. Egy évvel a kiváltságlevél kiadása, s annak Bereg és Sáros vármegyékben történt kihirdetése után De Camillis kénytelen tájékoztatni a Szepesi Kamara igazgatóját arról (amit minden bizonnyal Fischer Mihály is nagyon jól tudott), hogy az uralkodói akaratnak ellenszegülve sokan továbbra is jobbagyként bánnak az egyesült papokkal.⁴⁹ Velük szemben azonban ekkor már az erőteljes fellépést sürgetheti és olyan büntetések alkalmazást kéri, melyek elretenthetik a földesurakat és tisztartóikat a további jogsértésektől.⁵⁰ A

⁴⁵ „...nec enim ex labore istorum paucorum sacerdotum incluta Camera ditabitur, nec ex non labore depauperabitur...” Források: 1. sz. dokumentum.

⁴⁶ „...permittantur sacerdotibus ruthenis unitis in bonis cameralibus existientibus frui omnibus illis libertatibus quibus sacerdotes latini catholici in hoc Regno fruuntur.” Források: 1. sz. dokumentum.

⁴⁷ Benkovich szerepéhez: VÉGHSEŐ, „*Catholice reformare*” (10. l.áb.), 233-244.

⁴⁸ HODINKA, *Okmánytár*, 347-350. Nem mellékes, hogy Fenesy György egri püspök is támogatásáról biztosította De Camillis püspököt: *uo.*, 344.

⁴⁹ „...non cessant tractare Dei ministros cum Sancta Romana Ecclesia unitos tanquam subditos et jobajones...” Források: 3. sz. dokumentum.

⁵⁰ „...dignetur se invehere contra illos qui in iudicio probabuntur fuisse mandati caesarei transgressores, et paenas eas infliggere quae possint alios terrere, ne similia patrari audeant.” Források: 3. sz. dokumentum.

munkácsi püspök minden bizonnyal tudatában volt annak, hogy alig három hónappal korábban a Kancellária az uralkodó akaratából azt az utasítást adta a Hadi Tanácsnak, hogy a kiváltságlevél intézkedéseinek végrehajtása során akár fegyveres karhatalmat is biztosítson.⁵¹ Mindazonáltal a görög püspök nem csak a saját felekezetének érdekeit képviselve sürgeti az erélyes fellépést, hanem úgy véli, hogy az egész régió társadalmi rendjének és békéjének válik javára az, ha az igazságosság szellemében mindenki megkapja azt, ami jár neki.⁵² A „bonus ordo vivendi” iránt érzett felelősségről tanúskodó sorok ismét azt bizonyítják, hogy az unió elfogadtatása, illetve a görög katolikus egyház mint sajátos katolikus felekezet létrehozása és megerősítése nem csupán vallási kérdésként fogalmazódott meg, hanem fontos szerepet kapott a társadalmi viszonyok rendezésében és átalakításában is.

3.3. A munkácsi püspök joghatósága és a magyarországi görögök

A forráscsoport két további dokumentuma is – az 1692. április 13-án⁵³ és az 1694. május 15-én⁵⁴ Munkácsról írott levelek – a vallási/felekezeti és társadalmi/gazdasági/jogi kérdések szoros összefonódásáról tanúskodik. Mindkét levél a debreceni görög kereskedők ügyében született, akik a munkácsi püspök álláspontja szerint joghatósága alá tartoztak. Nem azért, mert honfitársai voltak, hanem a magyarországi görögöknek adott királyi kiváltságlevél rendelkezése értelmében.

A görög kereskedők a 16. század végétől kezdődően kezdenek megtelepedni mind Erdélyben, mind pedig a Királyság területén. Meg kell jegyeznünk, hogy a kortársak a tényleges etnikai hovatartozástól függetlenül a „görög” jelzöt alkalmazták mindazon kereskedőkre, akik ortodox vallású ottomán alattvalókként érkeztek Erdély és a Királyság városaiba.⁵⁵ Mivel veszélyes konkurenciát jelentettek a helyi kereskedőknek, többnyire csak arra kaptak engedélyt a helyi hatóságoktól, hogy

⁵¹ HODINKA, *Okmánytár*, 362-363.

⁵² „Quando iustitia omnibus administrabitur, recte procedent omnia, quando non, procul dubio evertetur bonus ordo vivendi.” Források: 3. sz. dokumentum.

⁵³ Források: 2. sz. dokumentum.

⁵⁴ Források: 5. sz. dokumentum.

⁵⁵ Vasso Seirinidou, *Görög diaszpóra a Habsburg Monarchiában (17-19. század)*, Budapesti Negyed 54. 2006/4. < <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00038/seirinidou.html> > 2009. 10. 09.

olyan árucikkekkel kereskedjenek, melyek csak a Török Birodalomban kerülhettek beszerzésre.⁵⁶ A helyi gazdasági szereplőkhöz képest a görög kereskedők rendkívül tőkeerősek voltak, ami egyre inkább arra bátorította őket, hogy kereskedelmi jogaik kiszélesítésére törekedjenek. I. Lipótól 1667-ben kapnak jelentős kiváltságokat, melyek nem csak gazdasági jellegűek, hanem társadalmi szerveződésüket is érintik. Jogot kapnak többek között arra, hogy közösségeik életét saját bírójuk intézze. A kiváltságok a kincstári birtokokra szólnak – a szabad királyi városokra nem.⁵⁷ A kiváltságlevél fontos kitétele, hogy a benne foglalt jogok csak a Rómával egyesült görögök számára adatnak meg, akik fölött joghatóságot a munkácsi püspök gyakorol.⁵⁸

A Debrecenbe beszivárgó és egyre inkább megerősödő görög kereskedőkompanyia ellen a helyi magisztrátus komoly harcot vívott.⁵⁹ A civisváros kereskedőit zavarta a görögök jelenléte, s ezért igyekeztek a legkülönbélebb módokon – adminisztratív és kereskedelmi korlátozások révén – őket a városból kiszorítani. Az 1667-es kiváltságlevélre hivatkozó, s azt 1688 és 1689-ben a Szepesi Kamarával, majd pedig 1690-ben magával Lipót királlyal megerősített görögök sikerrel verték vissza ezeket a kísérleteket. Az 1690-es megerősítéssel azt is elérték, hogy Debrecen városában templomépítésre és paptartásra is engedélyt kaptak. Ennek feltétele természetesen ez alkalommal is az volt, hogy a templom és a pap Rómával egyesült legyen, ahogyan a debreceni görög közösség főbírója is csak katolikus görög lehetett. A civisváros polgárai komoly vereségként élték meg a görögöknek kiadott kiváltságlevelet. A görögök nem csak gazdasági érdekeiket sértették, hanem a városi magisztrátus által kívánatosnak tartott felekezeti egységet is megbontották. A királynak benyújtott kérelmükben a görögök utalnak arra, hogy a református debreceniek akadályozták a görögök istentiszteleteinek zavartalan elvégzését, sőt ikonok megsemmisítésére is sor került.⁶⁰ A városi magisztrátus görögellenes küzdelmét csak 1693-ban, a szabad királyi városi cím elnyerésével koronázta siker. A kiváltságlevél ugyanis kizárja a kedvezményezettek sorából azokat a görögöket, akik szabad királyi városokban

⁵⁶ ZOLTAI, L., *Debrecen város évszázados küzdelme a görög kereskedőkkel*, Debrecen 1935, 7-9.

⁵⁷ Szendrey, I. (szerk.), *Debrecen története 1693-ig*, Debrecen 1984, 389.

⁵⁸ Az 1667-es kiváltságlevél szövege: HODINKA, A., *A tokaji görög kereskedőtársaság kiváltságának ügye, 1725-1772*, Budapest 1912, 212-221.

⁵⁹ A konfliktus feldolgozása: ZOLTAI, i. m. (56. láb.).

⁶⁰ ZOLTAI, i. m. (56. láb.), 21.

élnék és kereskednek. Még abban az évben a debreceni magisztrátus és a görögök képviselői kamarai közvetítéssel megállapodást kötöttek, melynek értelmében a görögök mozgástere jelentősen leszűkült. Az elkövetkező években megindult a debreceni görögök fokozatos elköltözése a cívisvárosból. A folyamat Zoltai Lajos szerint 1708/1709 táján zárult le.⁶¹ Felekezeti szempontból fontos, hogy az új egyezmény megengedi a görögöknek a templom felépítését (sőt erre konkrét épületet is megjelöl) és pap alkalmazását, amennyiben az katolikus.⁶²

A munkácsi püspök levelei, melyeket a Szepesi Kamara igazgatójának a debreceni görögök ügyében küldött, azokból az évekből származnak, amikor a város és a kereskedőkolónia közötti harc éppen a leghevesebb volt. Az első 1692. április 13-án,⁶³ tehát a szabad királyi városi státusz elnyerése előtt, míg a második 1694. május 15-én⁶⁴ kelt.

Az első levél egy egészen szélsőséges esetről számol be. A munkácsi püspököt debreceni hívei és honfitársai azzal a panasszal keresték meg, hogy a kálvinista debreceni bírók minden jogalap nélkül halálbüntetést szabtak ki az egyik görögre, akit ki is végeztek. A püspök szerint a görögök bizonyítani tudják, hogy nem volt megfelelő jogalap a súlyos büntetés kiszabására. Nem írja, ki volt név szerint a vádlott, miért vonták per alá és miért kapott ilyen súlyos büntetést. Jelzi viszont, hogy a görögök álláspontja szerint nem valós bűncselekmény, hanem a görög „nemzet és hit iránti gyűlöletből”⁶⁵ született meg a halálos ítélet és ezért kellett meghalnia öfélése hűségese alattvalójának. Pósalaki János notárius évekkel később írt visszaemlékezésében utal arra, hogy a görögök azzal is megvádolták a magisztrátust, hogy egy görög papot pusztán annak vallása miatt megégettek.⁶⁶ Nem valószínű, hogy erre az esetre utal, mivel De Camillis a levelében minden bizonnyal jelezte volna, ha klerikusról lett volna szó. A püspök meglehetősen visszafogottan arra kéri a Kamara igazgatóját, hogy vizsgálja ki az ügyet, s ha valóban jogsértés történt intézkedjen a vétkesek megbüntetéséről, hogy a jövőben

⁶¹ ZOLTAI, *i. m.* (56. láb.), 41. A városi magisztrátus és a görögök között még 1699-ben is olyan jellegű vita támad, amit a Szepesi Kamara elé visznek: ZOLTAI, L., „A sz. kir. rangra emelt Debreczen életének első esztendeiből (harmadik közlemény)”, in *Régi Okiratok és Levelek Tára*, I/3. 1905, 8.

⁶² ZOLTAI, *Debrecen város* (56. láb.), 31.

⁶³ Források: 2. sz. dokumentum

⁶⁴ Források: 5. sz. dokumentum.

⁶⁵ „... in odium nationis et fidei...” Források: 2. sz. dokumentum.

⁶⁶ PÓSALAKI, J., *Debrecen siralmas állapotának megvilágítása 1685-1696. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 17*, Debrecen 1987, 45.

hasznló jogsértés ne történhessen meg, s a görög nemzet becsülete is helyreállítassék.⁶⁷

A levélből kiolvasható kevés konkrét információ miattje és a püspök visszafogott fellépése érthetővé válik akkor, ha feltárjuk az ügy részleteit. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban megtalálható dokumentumok alapján teljes bizonyossággal rekonstruálhatjuk az eseményeket. A büntetőperек tanúvallomásait tartalmazó kötetben⁶⁸ találhatjuk meg tizenhárom tanú 1692. február 25-én tett tanúvallomását, melyet egy helybeli görög kereskedő, K. Gy. ellen tettek.⁶⁹ A vád szerint, melyet a tanúk egybehangzóan megerősítenek, K. Gy. a házába csalt egy kisfiút, akit megerősakolt. A sokkos állapotban lévő gyermekre a görög kereskedő háza mellett találtak rá az utcabeliek. Jellegzetes sérülései alátámasztották az általa elmondottakat. K. Gy. nem tagadta, hogy a gyermek a házában járt, de azt állította, hogy sérüléseit az ablakpárkányról leesve szerezte. Ezekből az évekből nem maradtak fenn teljes periratok, így az ítéletet nem ismerjük, de az időbeli egybeesés és a vádlott nemzetisége miatt nem kérdéses, hogy a munkácsi püspök levelében erre az ügyre utal.

A püspök megszólalása a kérdésben rendkívül érdekes. Az őt felkereső görögök nyilvánvalóan tájékoztatták mind a vádlott nevéről, mind pedig az ellene felhozott vádokról. A Szepesi Kamarához írott levelében mégis megmarad az általánosság szintjén. Mintha a levél igazából nem is az ügy kivizsgálása érdekében, hanem a debreceni görögök megnyugtására, vagy inkább megnyerésére íródott volna.

Tény az, hogy az 1667-es kiváltságlevélben, illetve további megerősítéseiben szerepel az a feltétel, hogy a kiváltságok csak a katolikus hitet elfogadó görögöknek szólnak, akik fölött joghatóságot a munkácsi püspök gyakorol. Ugyanakkor az is tény, hogy a görögök katolicitásának ellenőrzése a munkácsi egyházmegye zilált állapotai miatt rendkívül nehéz lehetett. Ez fokozottan érvényes a református Debrecenre. A görög kereskedők számára nem jelenthetett különösebb

⁶⁷ „...dignetur mandare ut causa examinetur, et si reperietur iniusta illa mors, puniantur authore ne in posterum facile committantur similia, et nationis honor resarciatur.”
Források: 5. sz. dokumentum.

⁶⁸ HBmL IV. A. 1018/e. 1-3. k. Protocollum fassionale 1690-1717. 1. kötet: 1690-1695. fol. 135-137.

⁶⁹ A vádlott neve a jegyzőkönyvben természetesen teljes formájában ki van írva. Tekintettel a bűncselekmény jellegére és az esetleges leszármazottakra, jobbnak látjuk a kezdetűk alkalmazását.

gondot az, hogy a gazdasági előnyök érdekében katolikusnak vallják magukat, miközben a hétköznapi vallásgyakorlatukban megmaradnak ortodoxnak.⁷⁰ De Camillis abból indul ki, hogy mindenki, aki a kiváltságokkal él, ténylegesen is az egyházmegyéjéhez tartozik. Ezt levelének első sorában világosan jelzi. Viszont – ugyanúgy, mint egyházmegyéjében mindenütt – a katolikus egyházhoz való tartozást a görögök körében is valóságossá kellett tennie. Küldetése szempontjából mindenképpen előnyös volt, hogy a debreceni görögök keresték fel őt és kérték közbenjárását az elszenvedett vélt jogtalanság orvoslása érdekében, hiszen ez lehetőséget (mégpedig a célcsoport által kezdeményezett lehetőséget) jelentett a kapcsolatfelvételre és a „papíron” vállalt felekezeti elköteleződés ellenőrzésére és ténylegessé tételére. A munkácsi püspök azonnal élt is ezzel a lehetőséggel és – ahogyan a naplójában olvassuk – Izajás szerzetes személyében azonnal papot küldött a debreceni görögök közé, megjegyezve azt is, hogy ezt kérésükre teszi.⁷¹ A városi magisztrátussal komoly harcot folytató debreceni görögök nyilván fontos szövetségest véltek felfedezni az újonnan kinevezett munkácsi püspökben, aki ráadásul honfitársuk is volt. Ezért érdekeik és jogaik érvényesítésekor kezdeményezik a kapcsolatfelvételt, vállalva azt is, hogy vallási téren esetleg fel kell adniuk korábbi gyakorlatukat és a kinevezett katolikus paróchus útján felekezeti elkötelezettségük a napi vallásgyakorlat szintjén is szorosabb ellenőrzés alá kerül. Ezt az árat vállalhatónak tarthatták a kialakult rendkívül feszült helyzetben, amikor a levélben említett halálos ítélet is megszületett.

A tragikus eset a püspök szempontjából végeredményben két előnnyel is járt. Egyrészt legfőbb küldetése, a Rómával való egység terjesztése terén jelentős előrelépést könyvelhetett el: egy tekintélyes városi közösségbe papot küldhetett. Másrészt lehetősége nyílt arra is, hogy a vallási kérdésen túlmenően társadalmi súlyát is növelje. A püspök csak feltételezi, hogy a görög nemzet és hit iránti gyűlölet miatt kellett a

⁷⁰ „...csak addig vagyok unitus, míg az erszényem megtelik, azután az unitus papoknak mutatok fűgét” – vallja meg kíméletlen őszinteséggel még 1751-ben is Görög András kereskedő egy Váradon lefolytatott vizsgálat kérdésére válaszolva. Idézi: PAPP, K., „Balkáni kereskedők a XVIII. századi Bihar megyében”, in *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve*, XIV., 1987, 16-17.

⁷¹ ZSATKOVICS, *i. m.* (22. láb.), 706. A naplóban Izajás kinevezésével kapcsolatosan a püspök csak a hónapot – március – adja meg. Mivel azonban levelét április közepén írja a Kamara igazgatójának, valószínűsíthető, hogy a kinevezés a debreceni görögök látogatása után történt meg, s nem a korábban kinevezett Izajás bátorítására keresték fel a görögök a munkácsi püspököt.

görög kereskedőnek meghalnia. Az igazságszolgáltatás felsőbb fórumai – ha egyáltalán foglalkoztak vele – nyilván a debreceni bírók által meghatározott vádpontokból kiindulva kezelték az ügyet. Ugyanakkor az, hogy szerepet kapott ebben az ügyben, arra bátorította, hogy a görög közösségen belül felmerülő vitás esetek elbírálásakor – élve a törvények adta lehetőséggel – éreztesse jelenlétét.

Erről árulkodik a Szepesi Kamarának írt második, görög témájú levele. Az 1694. május 15-én kelt levél megírásakor a debreceni görögök helyzete a két évvel korábbi állapotokhoz képest jelentősen romlott. Debrecen szabad királyi város lett és ebből a pozícióból olyan egyezményre kényszerítette a városban élő görög kereskedőket, ami korlátozta lehetőségeiket. A közösség még inkább rászorult a külső segítségre, s ezt a munkácsi püspök is érzékeli. A levél apropóját ismét egy konkrét ügy adja, ami viszont ez alkalommal korántsem olyan tragikus, mint 1692 tavaszán. A püspök értesült arról, hogy vita támadt a görög kereskedők és a bírójuk, Horváth Márton között, amit a Szepesi Kamara előtt akartak peres úton elrendezni. A jogvita közelebbről meg nem nevezett hagyatéki és örökösödési kérdésekben támadt. Fontos, hogy a püspök csak hallomásból értesült a nyilván nagy port kavart belső vizzályról, tehát a debreceni görögök most nem keresték fel. Tulajdonképpen ezt sérelmezi, mert álláspontja szerint hagyatéki és örökösödési ügyekben övé az ítékezés joga. Érvei alátámasztására Mátyás 1462. évi 3. törvénycikkét,⁷² illetve Könyves Kálmán első törvénykönyvének 59. és 61. cikkelyét⁷³ idézi. Jelzi azt is: már figyelmeztette a debreceni közösséget, hogy hasonló jellegű, a lelki fórumot (forum spirituale) érintő vitás kérdésekben

⁷² Az egyházi bíróság elé tartozó ügyek. 1. § Minden ügy, mely az isteni tiszteletet vagy a szentségek körül való vétségeket illeti. 2. § Továbbá a hit dolgát és az eretnkséget vagy az eretnkséggel gyanúsítottakat érintő ügyek. 3. § Továbbá a végrendeleti ügyek és a mi azokkal jár. 4. § Továbbá a házassági és a velük kapcsolatos ügyek, különösen pedig a hitbér és jegyajándékok, menyegzői ajándékok és negyedjog dolga; ha nem ingatlan örökség megszerzése a kereset tárgya. 5. § Továbbá a dologi és személyes dézsma ügyek, meg az ezzel kapcsolatos dolgok. 6. § Továbbá az uzsora-ügyek. 7. § Továbbá az özvegyek és nyomorult személyek dolgai, ha a per nem birtokok és telkek megszerzése körül forog. 8. § Továbbá az eskü meg nem tartásának és minden hamis eskünek a dolga, és minden ügy, a melynek végcélja a bünösnek megjavítása. 9. § Továbbá minden ügy, a melyben valaki bírói ítéletnél avagy az egyházi törvénynél fogva egyházi átok alá esik. – <<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=744>> [2009. 10. 01].

⁷³ 59. Asszonyok elrablóira a püspök vagy a főesperes lásson törvényt. 61. A paráznák a püspöktől vagy a főesperestől vegyék el méltó büntetésüket. – <<http://www.1000ev.hu/index.php?a=2&k=1&f=404&s=50>> [2009. 10. 01].

öt keressék. Kéri a Kamara tisztviselőit, hogy püspöki jogait ne sértsék és a joghatósága alá eső ügyekben ne hozzanak ítéletet. Természetesen azt is egyértelműsíti, hogy a jogvitában szereplő pénzügyi elszámolásra és a kereskedőtársaság által a bíróval szemben megfogalmazott anyagi követelésekre vonatkozólag tiszteletben tartja a Kamara illetékességét. Ez utóbbi megjegyzés arra utal, hogy a püspök nem csak a görög közösség életében akarta jelenlétét megszilárdítani, hanem felekezete képviselőjeként az államhatalom felé is jelezni kívánt. A latin szertartású püspököknek többnyire nem volt szükségük arra, hogy joghatóságuk határait figyelemztessék az állam tisztségviselőit. Az alakuló görög katolikus felekezet vezetőjének viszont jeleznie kellett: egyenrangúnak tartja magát a latin püspökökkel és ugyanazokat a jogokat kívánja gyakorolni.

3.4. Egyházkormányzati intézkedések egyeztetése a Kamarával

A forrás csoportot következő dokumentuma egy 1694. március 17-én keltezett levél, mely jól illusztrálja a görög katolikus közösségek sajátos helyzetét. De Camillis püspök Erdélyből visszatérve kapja kézhez a Szepesi Kamara igazgatójának levelét, melyben Bacskó község lelkipásztori ellátására vonatkozólag tesz konkrét ajánlást, megismételve azt, amit tállyai találkozásuk alkalmából élszóban is elmondott a főpásztornak. Egy Lipniczki Péter nevű, ószlávul, magyarul és latinul értő – tehát kortársaihoz képest kiemelkedő műveltségű – ruszin papról van szó, akit a püspök 1693. szeptember 13-án szentelt pappá.⁷⁴ Fischer igazgató ajánlására a püspök azonnal írt is az ifjú papnak, hogy költözzön Bacskóra és ha talál szabad és tehermentes egyházi földet, amit megművelhet, házat, ahol lakhat, illetve amennyiben a hívek készek őt eltartani, akkor legyen az egyházközség paróchusa. Hamarosan viszont arról értesült, hogy a Kamara igazgatója által kiosztott egyházi földet az elhunyt paróchus örökösei magukénak akarják: nyilván egy népes család megélhetése függött ettől. A püspök ezért azt kéri, hogy az igazgató vagy jelöljön ki más földterületet az új papnak, vagy pedig vegye vissza a korábban kiosztott földet az elhunyt paróchus örököseitől.⁷⁵

A kincstári birtokon fekvő falu lelkipásztori ellátása ügyében az igazgató a már említett 16. századi kamarai alapokmány szellemében gyakorolta a kegyúri jogokat. Hivatali kötelessége volt gondoskodni

⁷⁴ ZSATKOVICS, *i. m.* (22. láb.), 723-724.

⁷⁵ Források: 4. sz. dokumentum.

arról, hogy a kincstári birtokokon lelkipásztori szolgálatot végző katolikus papok megélhetése és működési feltételei biztosítottak legyenek. Sajátos problémát okozott viszont a görög katolikus papcsaládok helyzete. A római katolikus plébános halála után nem jelentett gondot a parochiális telek átadása az utódnak. Ezzel szemben a görög katolikus paróchus halála után, amennyiben nem valamelyik fiára szállt a paróchusi szolgálat, komoly problémaként merült fel az elhunyt családjáról való gondoskodás. Az 1692-es Lipót-féle kiváltságlevél ugyan a papok fiaira is vonatkozott, de a parochiális földek örökölhetőségét természetesen nem engedélyezte.

A konkrét problémán túlmenően a bacskói eset jó példa arra, hogy a munkácsi püspök a legalapvetőbb egyházkormányzati intézkedések során is kiszolgáltatott helyzetbe kerülhetett. De Camillis egy két évvel későbbi levelében pontosan megfogalmazza a probléma lényegét: mindaddig, amíg a papság megélhetése a földesúri hatalomtól függ (legyen az kincstári vagy magánföldesúri), nem lehet szó rendes egyházkormányzatról.⁷⁶ Nyilván nem Lipniczki Péter bacskói kinevezése volt az egyetlen olyan eset, amikor a püspök arra kényszerült, hogy a területileg illetékes földesúrral egyeztetve intézkedjen. Ez pedig a püspöki tekintély csorbulásához vezetett, hiszen a földesúri támogatás elnyerése esetén a püspök gyakorlatilag kész helyzettel szembesült.

A Lipót-féle kiváltságlevél elméletben világos rendelkezéseket fogalmazott meg, a végrehajtásuk során azonban nem csak a vármegyei közgyűléseken kifejezésre juttatott magánföldesúri tiltakozással, hanem a kincstári tisztartók ellenkezésével is számolni kellett. Az ellenérveket arra alapozták, hogy egy ilyen horderejű kérdést az uralkodó nem szabályozhat egyszerű kiváltságlevélben: a görög katolikus papság helyzetének rendezéséhez egy – a rendek által elfogadott – országos törvényre van szükség. Itt ismét a központi hatalom és a helyi hatalmi elit szembenállásának lehetünk szemtanúi, ami felülírja a felekezeti szembenállást. A vármegyei gyűléseken a protestáns és katolikus nemesek szinte kivétel nélkül a katolikus uralkodó, katolicizmust erősítő szándékával szemben lépnek fel. Sőt, az is előfordult, hogy éppen egy református nemesnek kellett önmérsékletre intenie a tiltakozás hevében sértő kifejezéseket használó katolikus földesurat.⁷⁷ Ez utóbbira éppen az általunk vizsgált levél megírása előtt két hónappal, 1694 januárjában került sor a

⁷⁶ A Kollonich bíboroshoz írt levelet idézi: HODINKA, *Történet*, 748.

⁷⁷ HODINKA, *Történet*, 745.

Bereg vármegyei közgyűlésen, ahol a munkácsi püspök képviselőként jelen lévő Kossakovszky Adrián helynök elhívta, hogy a katolicizmus megerősödését előmozdítani hivatott uralkodói szándék megvalósításában a helyi katolikus földesurak aktív szerepet vállalnak. A De Camillis püspökkel együtt Rómából érkezett helynök talán ekkor értette meg igazán a helyi viszonyok összetettségét.⁷⁸

3.5. A hivatalos kapcsolattartás csatornái és személyes ügyek intézése

A Szepesi Kamarával kialakított szoros kapcsolatrendszer és az igazgatókkal létesített baráti viszony feljogosította De Camillis püspököt arra is, hogy személyes jellegű kéréseket terjesszen be és soron kívüli ügyintéztést kérjen. A munkácsi püspök 1695. szeptember 29-én keltezett levele, melyet már báró Olasz Ferenc igazgató vett kézhez, első olvasatra egy – akár még hétköznapiak is nevezhető – apró szívességgérésnek tűnik. József Szumlański⁷⁹ lembergi püspök egyik alattvalója, egy Szturmak nevezetű lengyel gazda hat ökröt adott át máramarosi kereskedőknek, hogy azokat Magyarországon értékesítsék. A harmincadvám megfizetésére átadott nekik negyven forintot. A furfangos máramarosiak viszont azt állították Szalay harmincadvamos tisztviselőnek, hogy az ökrök nem Lengyelországból, hanem Máramarosból származnak, s így a harmincadvám megfizetését elkerülték, az erre szánt összeget pedig eltulajdonították. A tisztviselő azonban valahogyan rájött arra, hogy az állatok mégis Lengyelországból származnak, ezért elkobozta őket. A kétségbeesett tulajdonos földesúrának, a lembergi püspöknek a közbenjárásáért esedezett, hogy visszakaphassa ökreit, az pedig a munkácsi püspök segítségét kérte. De Camillis azt szorgalmazza a Szepesi Kamara igazgatójánál, hogy a vétkes marhakereskedőket az ország törvényei szerint szigorúan büntessék meg, de a vétlen megbízót ezért ne érje kár.⁸⁰ Az első olvasatra hétköznapi történetben van egy aprónak nem nevezhető momentum. A szívességgérés idejében (1695-ben) ugyanis József Szumlański hivatalosan még ortodox püspök volt. Jóllehet korábban már kétszer is (1677-ben és 1681-ben) titokban letette a katolikus

⁷⁸ Kossakovszky helynököt egyébként nem sokkal később meggyilkolták.

⁷⁹ Szumlański életrajzához és püspöki működéséhez: WAWRZENIUK, P., *Confessional Civilising in Ukraine. The Bishop Iosyf Shumliansky and the Introduction of Reforms in the Diocese of Lviv 1668-1708*, Södertörns högskola 2005.

⁸⁰ Források: 5. sz. dokumentum.

hitvallást, politikai számításból csak 1700-ban fogadtatta el egyházme-gyéje papságával is a breszti uniót. Katolicitásának őszintesége a kortár-sak számára sokáig kétséges volt. De Camillis püspök valószínűleg sze-mélyesen is ismerte Szumlańskit, vagy legalábbis jól ismerte pályafutását és a katolikus egyházhoz vezető útjának állomásait, hiszen Rómában évekig képviselte a rutén egyház ügyeit. Tette ezt annak a Cyprian Zochowski kijeви bíboros-érsek megbízásából, aki Szumlański pályafu-tását is egyengette. A Szepesi Kamarához írt leveléből kitűnik, hogy De Camillis de facto katolikus püspöknek tartotta Szumlańskit, mivel nevét az „illustrissimus ac reverendissimus dominus” jelzős szerkezettel látja el, míg más leveleiben az ortodox püspököket általában egyszerűen álpüspököknek nevezi. Az a tény, hogy a hivatalosan ortodox Szumlański bizalommal fordul az uniót minden eszközzel terjesztő De Camillis püspökhöz, aki a maga részéről készségesen a segítségére siet, a korabeli ortodox-görög katolikus kapcsolatrendszer összetettségét bizo-nyítja.

4. Összegzés

A 17. század utolsó évtizedében Munkácsra érkező De Camillis püspök programjának gerincét a felekezetszerveződés korának jellemző elemei adják. A püspök feladatának azt tekinti, hogy a rábízott nyáját, a munkácsi püspökség keleti szertartású közösségét a katolikus reform szellemében megújítva úgy integrálja a katolikus egyházba, hogy annak hagyományaiból fakadó sajátosságai ne vesszenek el. Miközben világosan kijelöli a közösségét a konkurens felekezettől, az ortodoxiától elvá-lasztó határt, törekszik arra is, hogy a személyes kapcsolatrendszere nyújtotta védetségét kihasználva (itt elsősorban Kollonich bíborosra kell gondolnunk) a felekezeti küzdelemben „természetes szövetséges”, a területileg illetékes egri püspökkel szemben is megőrizze egyháza füg-getlenségét. Ez a munkácsi egyházmegye 1771-ben történt kánoni felállít-ásáig csak neki sikerült: utódai már az egri püspöknek való teljes aláve-tettségekben, másodosztályú katolikusokká leminősítve végezték szolgálata-tukat papjaikkal együtt.

A püspök legfőbb törekvése – a keleti szertartású keresztények integrációja a katolikus egyházba – több mint vallási/felekezeti/teológiai kérdés. Az érintett társadalmi csoport számára a katolikus egyházon keresztül válnak elérhetővé azok a lehetőségek, melyek az áhitott és valóban szükséges szociális, gazdasági, kulturális felemelkedéshez ve-

zetnek. A felemelkedés záloga pedig a közjogi státusz elnyerése, vagyis a felekezeti hovatartozás kimondásának (ti. a római katolikus egyházzal való egység deklarálásának) állami elismerése. Az elismerés nem szimbolikus aktus, hanem nagyon is konkrét következményként az integrálódó társadalmi csoport vezető rétegének, az immáron görög katolikus papságnak az emancipációját, a latin szertartású klérussal való egyenjogúsítását eredményezi. Ez azonban oly mértékben sérti a lokális hatalmi csoportosulások érdekeit, hogy megvalósítása az erős központi kormányzati akarat ellenére is több évtizedes késedelmet szenved.

A katolikus egyházba való betagozódás, az egyházi élet reformja és a társadalmi felemelkedés gondolata De Camillis püspök felfogásában egy és ugyanazon cselekvésprogram keretein belül jelenik meg. Programjának minden eleme, püspöki tevékenységének minden intézkedése ezt a három célt szolgálja. Ő maga pedig az egyes célok teológiai, felekezeti, egyházfegyelmi, társadalmi, gazdasági, kulturális komponenseit ezekkel a szavakkal egyesíti: egy jobb életrendet bevezetni („...meliozem vivendi ordinem introducere...”).

Források

1.

De Camillis János József munkácsi püspök levele Fischer Mihályhoz, a Szepesi Kamara igazgatójához
Munkács, 1691. július 20.

MOL Magyar Kincstári Levéltárak, Szepesi kamarai levéltár
E254 Repraesentationes, informationes et instantiae, De Camelis, Munkács,
1691. 7. 20.

Magnifici Spectabilis ac Generosi Domini Domini et Amici
colendissimi⁸¹

Praemissa servitorum meorum paratissima commendatione. Ex litteris a me Vienna allatis an(no) praeterito Vestris Magnificis Spectabilis ac Generosis Dominibus certa scientia haberi potest, me a Summo Pontefice, a Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestate, et ab Domino Cardinali missum fuisse in hoc inclytum Hungariae Regnum, pro regimine spirituali ruthenorum, aliorumque ritum graecum servantium. Ad exercendum ergo officium meum pastorale, modo ad unum comitatum, modo ad alium transfe(...) ibique curo schismaticos ad unionem cum Sancta Romana Ecclesia reducere, malos abusos estirpare, et meliorem vivendi ordinem introducere. Postquam vero ab aliis occupationibus me expedivi elapsa hebdomada ivi Ungvarinum, ibique in Ecclesia Graeca congregatis sacerdotibus plus quam 30, exposui quae sunt credenda et facienda pro assecuranda aeterna salute, et licet magnam habuerint difficultatem amplectandi unionem, tum quia nullus unquam cum illis locutus est de haec materia, tum quia Graeci omnibus possibilibus modis ipsos disuadebant, tum etiam quia ru(sti)cos non informatos de rei substantia timebant, tamen afflante Divini Spiritus gratia ()dem submiserunt et professionem fidei catholicae coram me tactis Sacris Evangeliiis omnes (fe)cerunt, et diversa me disposita pro meliori ordine ecclesiasastico acceptarunt: exeuntibus autem nobis terminata synodo, ex ecclesia nonnulli ex plebe verbis contumeliosius sacerdotes ne(ou)nitos affecerunt, illisque hospitium denegabant et famulis meis vendere quidquam pro pecun(ia pro)hibitum fuit. At de his non curo, quia in conversione gentium semper haec fuerunt (ordina)ria; in principio fides contemnitur, postea vero laudatur et exaltatur. Quod autem mihi (o)plices est: audire qualiter sacerdotes in illo comitatu tractari solent, illi enim sine ullo discr(etio)ne a simplicissimis

⁸¹ A levélpapír széle sérült, egyes sorvégek olvashatatlanok. A hiányzó részek, illetve lehetséges pótlásai zárójelben.

rusticis subjicientur omnibus contributionibus, et gravaminibus (...) ipserum animalia, imo et ipsi personaliter trahuntur ad serviles et rusticanos labores, et (...) vere horrendum, aliquoties coacti sunt ab officialibus catholicis ipsum altare Dei deserere in(...) defacto ministrabant ad mandatum officialium ut pro domino laborarent, taliter nullibi in toto chri(sti)ano orbe sacerdotes tractantur, imo nec ipsi praedicantes calvinistae et lutherani in hoc inclyto Hu(n)gariae Regno, licet isti sacerdotes non sunt, sed magistri tantum. Omnes ab hoc scandalizantur et murmurant, et forsitan propter hoc D(e)us Homoniam familiam extinxit celerius, cum i(...)rum sit quod defunctus comes hanc cleri reformationem meam procrastinasset. At cum in illius bonis noviter successerit noster potentissimus et augustissimus imperator, conveniens est ut libertas sacerdotibus illis donetur, et sacerdotium quod regale nuncupatur in scriptura, honoretur licet in simplici et rusticana persona, (n)ec enim ex labore istorum paucorum sacerdotum inclyt(a) Camera ditabitur, nec ex non labore depauperabitur. Quodsi eundem stylum continuabunt moderni officiales camerales, quid haeritici et schismatici contra catholicos non blaterabunt? quid e() domini terrestres regis ad exemplum cum miseris sacerdotibus non tentabunt? Vere speranda nullo modo eris nec infidelium conversio, nec iam conversorum perseverentia, quod omnino alienum est ab intentione liberalissimi et religiosissimi imperatori domini nostri clemetissimi. Rogo ergo Vestras Magnificas Spectabiles ac Generosas Dominationes dignetur expedire mandatum officialibus suis, mihi que trasmittere, vigere cuius permittantur sacerdotibus ruthenis unitis in bonis cameralibus existientibus frui omnibus illis libertatibus quibus sacerdotes latini catholici in hoc Regno fruuntur. Hoc si fiet et Sacratissima Maiestas et Eminentissimus Cardinalis alii que domini laudabunt, et sacris canonibus consentaneum erit, et causa conservantionis et promotionis fidei cum maiori pace populorum, et Deus uberius rependet. Ego vero omnem columitatem optando et praestolando responsum, maneo

Vestrae Spectabilis ac Magnificae Dominationis

Munkaczini 20 iulii 1691

Servus et amicus obligatissimus

Johannes Josephus De Camillis
Episcopus Sebastiensis et Munkaczienis
Apostolicus pro Ungaria Vicarius
Suae Caesariae Regiaeque Maiestatis Consiliarius mp.

2.

De Camillis János József munkácsi püspök levele Fischer Mihályhoz, a Szepesi
Kamara igazgatójához
Munkács, 1692. április 13.

MOL Magyar Kincstári Levéltárak, Szepesi kamarai levéltár
E254 Repraesentationes, informationes et instantiae, De Camellis, Munkács,
1692. 4. 13.

Excellentissime Domine Amice observandissime
Praemissa servitiorum meorum paratissima commendatione
Exposuerunt mihi nationales et diaecesani mei Debrecinenses ritus
Graeci, quod summam iniuriam passi sunt a iudicibus Debrecinensibus
calvinistis propter mortem illatam cuidam graeco sine iuris fundamento, quod si
vere abfuit, ut ipsi comprobare parati sunt, non in poenam delicti, sed in odium
nationis et fidei subditum fidelem Suae Sacratissimae Maiestatis crudeliter
trucidarunt. Rogo ergo Vestram Excellentiam, qui iustitiae et subditorum
Caesareorum defenso est, quatenus dignetur mandare ut causa examinetur, et si
reperietur iniusta illa mors, puniantur authore ne in posterum facile
committantur similia, et nationis honor resarciatur. Deus pro bono opere assistet
Vestrae Excellentiae et propitius erit gloriosis armis Maiestatis Suae
Sacratissimae, egoque semper manebo

Munkaczini, 13 apr. 1692

Vestrae Excellentiae
obligatissimus servus et amicus

Johannes Josephus De Camillis
Episcopus Sebastiensis et Munkacziensis
Suae Caesareae ac Regiae Maiestatis Consiliarius

3.

De Camillis János József munkácsi püspök levele Fischer Mihályhoz, a Szepesi Kamara igazgatójához
Munkács, 1693. szeptember 24.

MOL Magyar Kincstári Levéltárak, Szepesi kamarai levéltár
E254 Repraesentationes, informationes et instantiae, De Camelis, Munkács,
1693. 9. 24.

Spectabilis ac Magnifici Perillustris ac Generosissimi Domini Domini
et Amici observandissimi

Salutem et servitorum meorum paratissimam commendationem.

Postquam Sua Sacratissima Maiestas Dominus noster clementissimus dignatus est in signum summae suae pietatis et ad facilitandam conversionem suae gentis, ipsamque reducendam ad gremium Sanctae Ecclesiae Catholicae per suum expressum diploma declarare et concedere ut sacerdotes rutheni uniti iisdem privilegiis et immunitatibus fruuntur quibus secundum leges fruuntur sacerdotes romani ritus in hoc inclyto regno. Fuit hoc benignissimum decretum in congregationibus generalibus Bereghiensis et Sarosiensis publicatum.

Verum quia hoc non obstante aliqui nobiles, licet a me saepius admoniti, non cessant tractare Dei ministros cum Sancta Romana Ecclesia unitos tanquam subditos et jobajones ipsisque mandare eae quae volunt, contributiones imponere sine meo, et Illustrissimi Domini Ordinarii scitu, et executiones facere contra illos eorumque res cum scandalo populi tum propter irreligiositatem, quam ostendunt, tum propter inobservantiam legum, privilegiorum, et caesareorum mandatorum, conantur pro iustitia ad tribunal Sacrae Sedis recurrere. Et qui ego uti illorum pastor, teneor ipsos protegere, et uti fidelis minister altranominatae Maiestatis Sacratissimae eius dispositiones iustissimas omni conatu tueri, propterea non solum ad Sacram Sedem, sed et ad inclytam Cameram recurro, instanter rogando, quatenus dignetur se invehere contra illos qui in iudicio probabuntur fuisse mandati caesarei transgressores, et paenas eas infliggere quae possunt alios terrere, ne similia patrari audeant. Quando iustitia omnibus ministrabitur, recte procedent omnia, quando non, procul dubio evertetur bonus ordo vivendi. His me gratiae inclytae Camerae recommendando, maneo

inclytae Camerae Sepusiensis
servus paratissimus

Joannes Josephus De Camillis
episcopus Sebastiensis et Munkacsiensis mp.

Munkacsini, 24 septembris 1693

4.

De Camillis János József munkácsi püspök levele Fischer Mihályhoz, a Szepesi
Kamara igazgatójához
Munkács, 1694. március 17.

MOL Magyar Kincstári Levéltárak, Szepesi kamarai levéltár
E254 Repraesentationes, informationes et instantiae, De Camelis, Munkács,
1694. 3. 17.

Spectabilis ac Magnifice Domine Amice observandissime
Salutem et servitiorum meorum paratissimam commendationem.

Reversus ex Transylvania legi literas Vestrae Magnificae
Dominationis, in quibus mihi recommendat quendam sacerdotem ruthenum,
linguarum schlavonicae, hungaricae et latinae non ignarum, ut illum constitutam
parochum in suo pago Bacsó. Cum autem nomen illius non exprimat, suppono
quod sit quidam vocatus Petrus Lipnicki, quem ego anno praeterito consecravi
sacerdotem ad hunc affectum ut in dicto suo pago parochum gerat, memor
verborum quae mihi Vestra Magnifica Dominatio dixit quando fuimus Talya.
Scribam ergo dicto sacerdoti ut quantotius ad illum se transferat pagum, et si ibi
reperiet fundum ecclesiasticum liberum ab omni onere, et domum ut habitare, et
terram ut seminare possit et a parochianis habeat competentem contributionem
annuam, attendat curae animarum, et omnia quae muneris parochialis sunt
diligenter peragat. Sed qui mihi relatum est quod Vestra Magnifica Dominatio
fundum pro ecclesia assignaverit defuncti quondam parochi, quem successores
sui a generatione in generationem pretendere velint, idcirco Vestram
Magnificam Dominationem rogandam esse duxi, ut dignetur vel alium assignare
vel ab assignati fundi haeredibus illum evindicare et huius remissiales literas
mihi mittere.

Si in aliis inservire Vestrae Magnificae Dominationi valeo, dignetur
notificare mihi, et eidem optimam exoptando valetudinem maneo Vestrae
Spectabilis ac Magnificae Dominationis

Munkaczini 17 martii 1694

Servus et amicus obligatissimus

Joannes Josephus De Camillis
Episcopus Sebastiensis et Munkacziensis

5.

De Camillis János József munkácsi püspök levele Fischer Mihályhoz, a Szepesi
Kamara igazgatójához
Munkács, 1694. május 15.

MOL Magyar Kincstári Levéltárak, Szepesi kamarai levéltár
E254 Repraesentationes, informationes et instantiae, De Camellis, Munkács,
1694. 5. 15.

Spectabilis ac Magnifice Domine mihi observandissime
Salutem et servitiorum meorum paratissimam commendationem.

Audio quod Compania Graecorum Debrecinensium velit movere litem
coram inclyta Camera contra Generosum Dominum Martinum Horvath iam
iudicem illorum ratione quorundam testamentorum sive haereditatum. At ego
jam pridem scripseram illis, ut si non poterant inter se convenire, veniant ad me,
et ego iudicabo, cum causae testamentariae, et earundem accessoria, viduarum,
et miserabilium personarum etc. forum spirituale concernant. Pro ut Mathias rex
art. 3 et iuxta decr. Colomanni regis Ia 59. 61. Propterea rogo Vestram
Magnificam Dominationem totamque inclytam Cameram quatenus dignetur ius
meum non ledere, sed ea quae examinanda sunt circa testamenta et haereditates
Graecorum ad meum iudicium remittere, quae vero circa rationes reddendas et
alia quae compania praetendis a supradicto Domino Martino Horvath, inclyta
Camera, iudicet, quia non sunt materia spectantes forum spirituale.

Et quamoptimam Vestrae Magnificae Dominationi caeterisque
Dominis Cameralibus exoptando valetudinem, maneo Vestrae Magnificae
Dominationis

Munkacs, 15 Maii 1694

Servus paratissimus

Johannes Josephus De Camillis
Episcopus Sebastiensis et Munkacziensis

„...meliozem vivendi ordinem introducere...”

6.

De Camillis János József munkácsi püspök levele Olasz Ferenchez, a Szepesi Kamara igazgatójához
Terebes, 1695. szeptember 29.

MOL Magyar Kincstári Levéltárak, Szepesi kamarai levéltár
E254 Repraesentationes, informationes et instantiae, De Camelis, Munkács,
1695. 9. 29.

Illustrissime Domine, Amice observandissime

Salutem et servitiorum meorum paratissimam commendationem.

Ad instantiam Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Josephi Szumlanski, episcopi Leopoliensis non possum non interponere meam intercessionem apud Vestram Illustrissimam Dominationem, rogando quatenus dignetur labori praesentium dicto Szturmak Polono, eum favorem exhibere quem potest in sua supplicatione. Dederat iste in Polonia, pro ut exposuit, sex boves cuidam homini Maramorosiensis, ut venderentur hic in Hungaria et insuper dedit florenos 40 ut soveret tricesimam pro illis. Maramorosiensis autem transeundo cum boves per Munkacz ne multum solveret pro tricesima, dixit quod boves erant ex Maramurus non ex Polonia. Ac G. d. Salay tricesimator rescuens illos boves fuisse ex Polonia, accepit omnes de manu Maramorosiensis. Nunc autem iste miser Polonus quaerit suos rehabere boves, licet Maramorosiensis sit in culpa quod menlitus fuerit. Et spero quod Vestra Illustrissima Dominatio habeat aliquod receptum quod instans est ex Polonia, ubi volente praedicto Domino Episcopo Leopoliensi, qui est dominus terrestris illius, facile poterit res alicuius Hungari arrestare pro sua satisfactione, quin et ubique est solitum defraudatores teloniorum punire plus minus pro libitu ac discretione, non tamen totam illorum mercaturam confiscare.

Et optimam Vestrae Illustrissimae Dominationi optando valetudinem maneo

Terebes, 29 septembris 1695

Vestrae Illustrissimae Dominationis servus obligatissimus

Johannes Josephus De Camillis
Episcopus Sebastiensis et Munkacziensis
Vicarius apostolicus

„...meliozem vivendi ordinem introducere...”

Compiti e prospettive particolari di un vescovo greco-cattolico in

**Ungheria nell'epoca della confessionalizzazione: sei lettere inedite di
Giovanni Giuseppe De Camillis
(Tamás Véghseő)**

Il presente saggio analizza sei lettere di Giovanni Giuseppe De Camillis vescovo di Munkacs (1689-1706) scritte ai direttori della Camera di Scepusio nel periodo tra il 1691 e il 1695. Dal contenuto delle lettere si delinea una vasta gamma di temi e problemi riguardanti la vita della nascente Chiesa greco-cattolica della regione nord-orientale del Regno d'Ungheria. Il programma di riforma del vescovo De Camillis si basa sullo strumentario comune della riforma cattolica e protestante e si inserisce nel processo di confessionalizzazione. L'intento di De Camillis fu di creare una confessione greco-cattolica che si distingue dalla Chiesa ortodossa, non viene assorbita dalla Chiesa latina, ma si costruisce una fisionomia particolare.